

Świat bez Boga

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Mapa myśli](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Richard Dawkins, *Bóg urojony*, tłum. Piotr J. Sz wajcer, s. 154.
- Źródło: Richard Dawkins, *Bóg urojony*, tłum. Piotr J. Sz wajcer, s. 152–153.
- Źródło: Richard Dawkins, *Bóg urojony*, tłum. Piotr J. Sz wajcer, s. 29.
- Źródło: Blaise Pascal, *Myśli*, tłum. Tadeusz Źeleński (Boy), s. 232–236.
- Źródło: Blaise Pascal, *Myśli*, tłum. Tadeusz Źeleński (Boy), s. 236.
- Źródło: Richard Dawkins, *Bóg urojony*, tłum. Piotr J. Sz wajcer, s. 153.

Świat bez Boga

Źródło: User:Colin, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 2.0.

Czy można wyobrazić sobie świat bez religii? Czy byłby to świat lepszy od nam znanego? Czy ludzkie życie bez odniesienia do rzeczywistości metafizycznej ma sens? Jaka postawę wobec kwestii istnienia Boga powinniśmy zająć, gdy nie ma żadnego dowodu na jego istnienie?

Wielki francuski filozof XVII w., Blaise Pascal, twierdził, że warto uwierzyć w Boga, nawet jeśli on nie istnieje. Dzisiejsi „nowi ateści” twierdzą przeciwnie – świat bez Boga nie tylko jest możliwy, czego dowodzi Europa zachodnia, Kanada czy Australia, ale jest światem lepszym niż świat religijny, a ludzie w nim żyjący są szczęśliwsi od wyznających religię.

Twoje cele

- Wyjaśnisz koncepcję zakładu Pascala.
- Przedstawisz najważniejsze założenia współczesnego ateizmu.
- Przeanalizujesz fragmenty *Myśli* B. Pascala i *Boga urojonego* R. Dawkinsa.
- Ocenisz analizowane idee filozoficzne.

Przeczytaj

Zakład Pascala

Tak zwane „dowody” na istnienie Boga, w tym najważniejsze z nich – zarówno ontologiczny, jak i kosmologiczne – nie wytrzymują żadnej próby logicznej ani empirycznej.

Anonimowy portret Błażeja Pascala z XVII w. Zwróć uwagę na symboliczne znaczenia ciemnej tog, notatnika, pozycji filozofa wobec świata.

Źródło: domena publiczna.

Z zasadniczej niemożności dowiedzenia istnienia Boga zdawał sobie sprawę wybitny filozof francuski Blaise Pascal (1623–1662). Planując swą wielką apologię (obronę i uzasadnienie) wiary chrześcijańskiej, był on bliski **fideizmu**, uznając, że żaden racjonalny ani empiryczny dowód istnienia Boga nie jest możliwy.

Pascal w *Myślach* proponuje więc inny sposób podejścia do tej kwestii. Twierdzi on, że w warunkach całkowitej niepewności co do istnienia Boga trzeba, by każdy z nas sam ze sobą w tej sprawie podejmował zakład. Treścią tego zakładu ma być właśnie istnienie Boga, a jego rozstrzygnięcie dokona się dopiero po śmierci. Jeżeli bowiem będziemy postępować wedle nakazów religii, możemy w życiu stracić tylko jego doczesne przyjemności, ale w przypadku istnienia Boga

– zyskamy życie wieczne. Jeżeli zaś będziemy postępować, jakby Bóg nie istniał, możemy wprawdzie zyskać w pełni nasze doczesne życie, ale w przypadku istnienia Boga – stracimy życie wieczne. Pascal nie ma wątpliwości, że trzeba postawić na istnienie Boga.

Pisze on:

« Blaise Pascal

Myśli

Zbadajmyż ten punkt i powiedzmy: „Bóg jest, albo go nie ma”. Ale na którą stronę się przechylimy? Rozum nie może tu nic określić: nieskończony chaos oddziela nas. Na krańcu tego nieskończonego oddalenia rozgrywa się partia, w której wypadnie orzeł czy reszka. Na

co stawiacie? **Rozumem** nie możecie ani na to, ani na to; rozumem nie możecie bronić żadnego z dwu. [...]

– Tak, ale trzeba się zakładać; to nie jest rzecz dobrowolna, zmuszony jesteś. Cóż wybierzesz? Zastanów się. Skoro trzeba wybierać, zobaczmy, w czym mniej ryzykujesz. Masz dwie rzeczy do stracenia: prawdę i dobroć; i dwie do stawienia na kartę: swój rozum i swoją wolę, swoją wiedzę i swoją szczęśliwość; twoja zaś natura ma dwie rzeczy, przed którymi umyka: błąd i niedolę. Skoro trzeba koniecznie wybierać, jeden wybór nie jest z większym uszczerbkiem dla twego rozumu niż drugi. To punkt osądzony. A twoje szczęście? Zważmy zysk i stratę, zakładając, że Bóg jest. Rozpatrzmy te dwa wypadki: jeżeli wygrasz, zyskujesz wszystko; jeżeli przegrasz, nie tracisz nic. Zakładaj się tedy, że jest, bez wahania. [...]

Tak więc kiedy się jest zmuszonym grać, trzeba być obranym z rozumu, aby zachować życie raczej, niż rzucić je na hazard dla nieskończonego zysku, równie prawdopodobnego jak utrata nicości.

Na nic bowiem nie zda się mówić, że niepewne jest, czy wygramy, a pewne, że ryzykujemy; i że nieskończona odległość, jaka jest między pewnością tego, co się naraża, a niepewnością tego, co się wygra, równa skończone dobro, które się na pewno naraża, z nieskończonością, która jest niepewna. Tak nie jest; tak samo każdy gracz ryzykuje pewne dla wygranej niepewnej; a wszelako ryzykuje pewną skończonością, aby wygrać niepewną skończoność, i nie grzeszy w tym przeciw rozumowi. [...]

– Tak; ale [...] mam taką naturę, że nie umiem wierzyć. Cóż mam tedy czynić?

– [...] dowiedz się bodaj (choć i), że twoja niemoc wiary, skoro rozum skłania cię do niej, a mimo to nie jesteś do niej zdolny, pochodzi jedynie z winy twych namiętności. Pracuj tedy nad tym, aby przekonać samego siebie nie mnożeniem dowodów Boga, ale poskromieniem swoich namiętności. [...].

Współczesny ateizm

Ateizm pojawił się w Europie wprawdzie już w starożytności (ateistą był m.in. Epikur, który uznawał, że lęk przed bogami jest jedną z przyczyn ludzkich cierpień), ale zyskał na popularności dopiero w ostatnich dwustu latach pod wpływem racjonalistycznej myśli oświeceniowej z drugiej połowy XVIII w. Po II wojnie światowej, w związku z osiągnięciem wysokiego poziomu ekonomicznego bezpieczeństwa zapewnianego przez państwa, indywidualnego dobrobytu i trwałego pokoju w liberalno-demokratycznym świecie, w kulturze euroatlantyckiej ateizm stał się najbardziej powszechnym rozstrzygnięciem światopoglądowym i najbardziej popularną postawą w kwestii istnienia Boga (wyjątkiem pozostają w tym względzie, spośród najbogatszych państw euroatlantyckich, jedynie USA).

Ważną rolę w ateizacji współczesnego świata odegrały także osiągnięcia nauki i jej popularyzacja oraz dostrzeżenie zagrożeń płynących z religijnych fundamentalizmów. W początkach XXI w. pojawił się ruch intelektualny zwany „nowym ateizmem”, reprezentowany w szczególności przez czterech filozofów: Denisa Denneta, Richarda Dawkinsa, Sama Harrisa i Christophera Hitchensa.

Wszyscy oni są przede wszystkim wyrazicielami **naturalizmu ontologicznego** – przekonania, że empirycznie mogą istnieć tylko byty empiryczne, a ponieważ byty religijne (w tym Bóg) z definicji mają być nieempiryczne (duchowe, a nie materialne, niepoznawalne zmysłowo), to nie mogą one przejawiać się w rzeczywistości empirycznej ani w tę rzeczywistość ingerować.

Naturalizm ten stanowi filozoficzne założenie współczesnego modelu nauki, w obrębie którego nikt nie ma wątpliwości, że nie istnieją w świecie badanym przez naukę żadne byty duchowe lub zjawiska nadprzyrodzone. Dlatego ateiści podkreślają, że wiary w takie byty i zjawiska nie uzasadniają żadne racjonalne argumenty.

„Nowi ateiści” zwracają uwagę na to, że ludzkie potrzeby religijne wynikają z potrzeby bezpieczeństwa, pocieszenia czy przynależności. Ale uznają zarazem, że złudzenie, jakie według nich stanowi **religia**, nie jest właściwym sposobem radzenia sobie z zagrożeniami, lękami, cierpieniem czy samotnością. Podkreślają przy tym, że religie niosą szereg szkód, że wytworzyły one struktury i instytucje, które cieszą się niezasłużonymi przywilejami i zmniejszoną kontrolą społeczną, a także, iż przekonania religijne są powodem agresji między ludźmi różnych wyznań, źródłem konfliktów religijnych, wojen i terroryzmu.

Richard Dawkins pisał o religii:

Richard Dawkins

“ **Bóg urojony**

[...] ludzie potrzebują ukojenia, bezpieczeństwa, poczucia komfortu – to prawda, oczywiście, ale czy to nie czysta dziecinada, żądać od Wszechświata, by zapewnił nam poczucie bezpieczeństwa, by dał nam prawo do takich uroszczeń! [Isaac Asimov](#) pisał, co prawda, o pseudonauce, ale jego słowa świetnie przystają również do religii: Zbadaj jakikolwiek fragment pseudonauki, a odnajdziesz tam nie więcej niż koc, pod którym można schować głowę, kciuk, który można possać, czy babciną spódnicę, pod którą można się skryć.

Źródło: Richard Dawkins, *Bóg urojony*, tłum. Piotr J. Sz wajcer, s. 29.

Autor *Boga urojonego* przeanalizował również zakład Pascala:

“ **Richard Dawkins**

Bóg urojony

Argumentacja taka [Pascala] jest, jak sądzę, dosyć osobliwa. Wszak wiara nie jest czymś, o czym można swobodnie decydować [...]. Mogę postanowić, że będę chodzić do kościoła, że wyrecytuję nicejskie wyznanie wiary, że na cały stos [ksiąg] Biblii przysięgnę, iż wierzę w każde zapisane w nich słowo, ale przecież żadna z tych czynności nie sprawi, bym wierzył, jeśli nie wierzę. Zakład Pascala co najwyżej może kogoś skłonić do udawania wiary w Boga. [...]

Otwarte pozostaje też pytanie, dlaczego tak łatwo mamy zgodzić się z tezą, że jedyne, czym możemy sprawić przyjemność Panu Bogu, to uwierzyć w niego? Cóż takiego szczególnego jest w samym wierzeniu? [...] Co zaś, jeżeli Bóg jest naukowcem, który za najwyższą cnotę ma rzetelne poszukiwanie prawdy? [...] Bertranda Russella spytano kiedyś, co zrobi, gdy po śmierci stanie przed obliczem Pana, jak wytłumaczy, dlaczego w niego nie wierzył. „Zbyt mało dowodów, Boże. Zbyt mało dowodów!” [...] Czy Bóg nie powinien bardziej szanować Russella za jego odważny sceptycyzm [...] niż Pascala za jego tchórzliwe asekuranctwo?

Źródło: Richard Dawkins, *Bóg urojony*, tłum. Piotr J. Sz wajcer, s. 152–153.

Na konkluzję Pascala dotyczącą szczęśliwego życia zgodnie z nakazami religijnymi Dawkins odpowiada następująco:

((Richard Dawkins

Bóg urojony

Przyjmijmy więc, że jest jakaś – choćby drobna – szansa, że Bóg rzeczywiście istnieje. Nawet wtedy nietrudno uznać, że każdy z nas ma szansę na lepsze i pełniejsze życie, jeśli postawi na jego nieistnienie, choćby dlatego, że nie zmarnuje cennego czasu na czczenie go, poświęcanie się dla niego, walczenie dla niego, czy umieranie z jego imieniem na ustach.

Źródło: Richard Dawkins, *Bóg urojony*, tłum. Piotr J. Sz wajcer, s. 154.

Słownik

ateizm

(gr. *a-* – bez, *theos* – bóg) przekonanie, że empirycznie nie istnieje (ani nie przejawia się w rzeczywistości empirycznej) żaden Bóg, żadne bóstwo ani żadne byty metafizyczne oraz że w rzeczywistości empirycznej nie występują żadne zjawiska nadprzyrodzone

fideizm

(łac. *fides* – wiara) przekonanie, że wiara jest jedynym i wystarczającym fundamentem religii i tylko wiara wystarcza do uznania prawdziwości objawienia i świętych ksiąg religijnych

naturalizm ontologiczny

(łac. *natura* – przyroda) pogląd, który uznaje, że istnieje tylko rzeczywistość przyrodnicza (empiryczna) – dostępna zmysłom rzeczywistość materialna

religia

zespół przekonań dotyczących istnienia bóstw i innych bytów metafizycznych (pozaempirycznych), relacji człowieka z tymi bytami oraz wynikających z tego obowiązków

rozum

inaczej – umysł; w filozofii podstawowe narzędzie poznania, władza poznawcza przeciwstawiana zmysłom, służąca refleksji – analizie intelektualnej ujętej w słowa

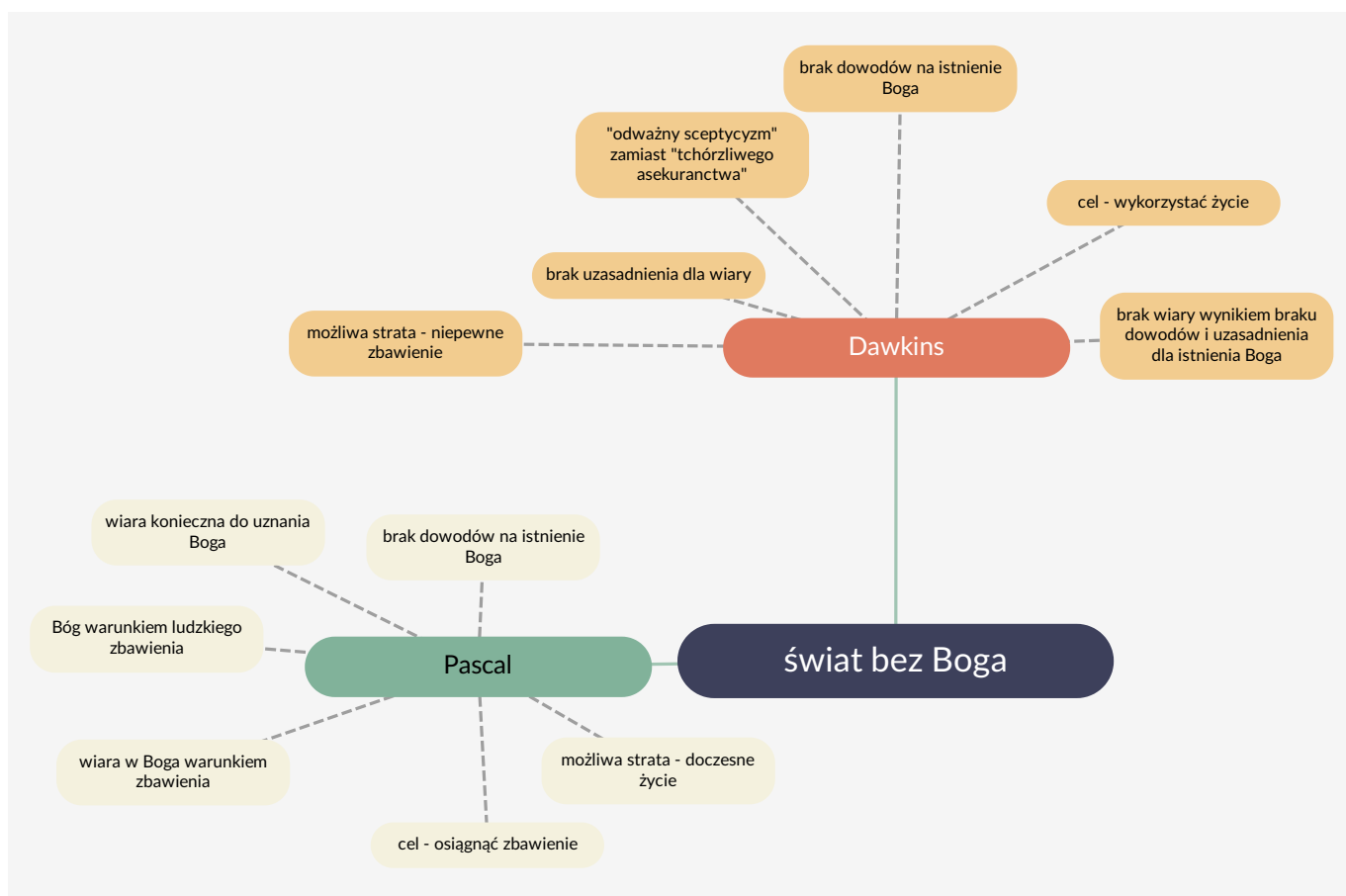
| (pojęcia) i twierdzenia

Mapa myśli

Polecenie 1

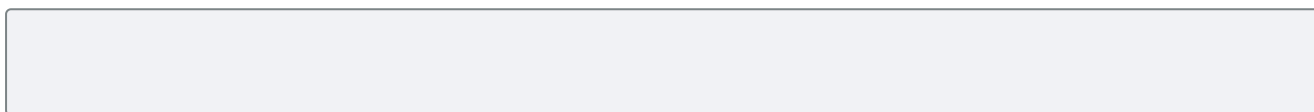
Przeanalizuj mapę myśli i napisz, na czym polega różnica między Pascalem a Dawkinsem w pojmowaniu „świata bez Boga”.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

Przeanalizuj mapę myśli jeszcze raz. Zastanów się, po co człowiekowi Bóg.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Pascal uznawał za konieczne podjęcie zakładu w sprawie istnienia Boga, ponieważ...

- uznawał, że wszystkie racjonalne argumenty dowodzą istnienia Boga.
- uznawał, że niektóre racjonalne argumenty dowodzą istnienia Boga.
- uznawał, że istnieje co najmniej jeden racjonalny argument dowodzący istnienia Boga.
- uznawał, że żadne racjonalne argumenty nie dowodzą istnienia Boga.

Ćwiczenie 2

Do założeń współczesnego ateizmu należą...

- uznanie, że religia wywołuje agresję między ludźmi.
- przekonanie, że empirycznie istnieje tylko rzeczywistość empiryczna.
- przeświadczenie, że lepiej w nic nie wierzyć niż wierzyć w Boga.
- przekonanie, że religia jest wytworem ludzkich potrzeb bezpieczeństwa i przynależności.

Ćwiczenie 3

Uzupełnij notatkę.

Istotą zakładu Pascal jest przyjęcie założenia przez każdego z nas co do istnienia Boga. Pascal twierdzi, że lepiej przyjąć, że Bóg . Jeżeli bowiem to prawda, tracimy tylko życie , czyli nie tracimy niczego, a zyskujemy życie , czyli zyskujemy wszystko.

Ćwiczenie 4

Zinterpretuj fragment *Boga urojonego* R. Dawkinsa na temat religii, określając, jakie zarzuty jej stawia, odwołując się do metafor użytych przez I. Asimova:

((Richard Dawkins

Bóg urojony

Isaac Asimov pisał, co prawda, o pseudonauce, ale jego słowa świetnie przystają również do religii: Zbadaj jakikolwiek fragment pseudonauki, a odnajdziesz tam nie więcej niż koc, pod którym można schować głowę, kciuk, który można possać, czy babciną spódnicę, pod którą można się skryć.

Źródło: Richard Dawkins, *Bóg urojony*, tłum. Piotr J. Szwajcer, s. 29.

Jak rozumiesz słowa Pascala w poniższym fragmencie? Jaki nakaz formułuje Pascal i jakie jest jego uzasadnienie w kontekście koncepcji jego zakładu?

« Blaise Pascal

Myśli

Twoja niemoc wiary, skoro rozum skłania cię do niej, a mimo to nie jesteś do niej zdolny, pochodzi jedynie z winy twych namiętności. Pracuj tedy nad tym, aby przekonać samego siebie nie mnożeniem dowodów Boga, ale poskromieniem swoich namiętności.

Źródło: Blaise Pascal, *Myśli*, tłum. Tadeusz Żeleński (Boy), s. 236.

Ćwiczenie 6

Wyjaśnij w kontekście przekonań ateizmu, dlaczego R. Dawkins krytykuje zakład Pascala w poniższym fragmencie *Boga urojonego*.

((Richard Dawkins

Bóg urojony

Otwarte pozostaje też pytanie, dlaczego tak łatwo mamy zgodzić się z tezą, że jedyne, czym możemy sprawić przyjemność Panu Bogu, to uwierzyć w niego? Cóż takiego szczególnego jest w samym wierzeniu?

Źródło: Richard Dawkins, *Bóg urojony*, tłum. Piotr J. Szwajcer, s. 153.

Ćwiczenie 7

Oceń rozumowanie Pascala. Czy rzeczywiście nic nie tracimy, jeśli uwierzymy w Boga, gdy żadna rzeczywistość metafizyczna nie istnieje?

Ćwiczenie 8

Czy zgadzasz się z myślą Dawkinsa, że „lepsze i pełniejsze życie”, nawet jeśli Bóg istnieje, zapewni nam uznanie jego nieistnienia?

Dla nauczyciela

Autor: Paweł Kaniowski

Przedmiot: Filozofia

Temat: Świat bez Boga

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Elementy historii filozofii.

4. Blaise Pascal. Uczeń:

3) krytycznie rekonstruuje „zakład Pascala”;

III. Wybrane problemy filozofii.

8. Spór o istnienie i naturę absolutu (Boga). Uczeń:

1) odróżnia i wyjaśnia następujące stanowiska: teizm, deizm, panteizm, agnostycyzm, ateizm;

3) przedstawia światopoglądowe znaczenie sporu o istnienie Boga i rolę religii w życiu człowieka;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii.

Cele operacyjne (językiem ucznia):

- Wyjaśnisz koncepcję zakładu Pascala.
- Przedstawisz najważniejsze założenia współczesnego ateizmu.
- Przeanalizujesz fragmenty *Myśli* B. Pascala i *Boga urojonego* R. Dawkinsa.
- Ocenisz analizowane idee filozoficzne.

Cele operacyjne. Uczeń:

- wyjaśnia koncepcję zakładu Pascala;
- przedstawia najważniejsze założenia współczesnego ateizmu;
- analizuje fragmenty *Myśli* B. Pascala i *Boga urojonego* R. Dawkinsa;
- ocenia analizowane idee filozoficzne.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- odwrócona klasa;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał: „Świat bez Boga” ze wskazaniem na znajdujący się w nim tekst źródłowy. Uczniowie powinni tekst przeczytać i przygotować się do jego omówienia: przygotować wstępne informacje, które pozwolą umiejscowić tekst w kontekście biograficznym oraz historyczno-filozoficznym.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel loguje się na platformie i na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika wyświetla stronę tytułową e-materiału. Następnie prosi wybraną osobę o odczytanie tematu lekcji oraz celów. Wspólne ustalenie kryteriów sukcesu. Nauczyciel, po zalogowaniu się na platformie, wyświetla na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika temat lekcji oraz jej cele. Określa wiążące dla uczniów kryteria sukcesu.

Faza realizacyjna:

1. **Praca z tekstem.** W zależności od stanu przygotowania uczniów do lekcji nauczyciel prosi o indywidualne, ciche zapoznanie się z tekstem w sekcji „Przeczytaj” lub od razu przechodzi do podziału uczniów na kilka grup, które na podstawie e-materiału układają pytania do quizu dla innych grup. Następnie nauczyciel wraz z uczniami określa zasady rywalizacji i punktowania dobrych odpowiedzi (np. gra na czas lub na liczbę poprawnych odpowiedzi). Przeprowadzenie gry w klasie. Nauczyciel lub wybrany uczeń dba o prawidłowy przebieg quizu zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami. Nauczyciel nagradza zwycięską drużynę, np. ocenami za aktywność.
2. **Praca z multimedium.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej materiał z sekcji „Mapa myśli”. Odczytanie polecenia do multimedium: *Przeanalizuj mapę myśli i wyjaśnij, na czym polega zakład Pascala*. Wspólna praca całego zespołu klasowego nad odpowiedziami.
3. Nauczyciel przechodzi do sekcji „Sprawdź się”. Zapowiada uczniom, że w kolejnym kroku będą rozwiązywać ćwiczenia – od najprostszych do najtrudniejszych – i będą to robić wspólnie. Wybrana osoba czyta po kolei polecenia. Po każdym przeczytanym poleceniu nauczyciel daje uczniom określony czas na zastanowienie się, a następnie ochotnik udziela odpowiedzi. Reszta uczniów ustosunkowuje się do niej, proponując swoje pomysły. Nauczyciel w razie potrzeby koryguje odpowiedzi, dopowiada istotne informacje, udziela uczniom informacji zwrotnej.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel ponownie wyświetla na tablicy temat lekcji zawarty w sekcji „Wprowadzenie” i inicjuje krótką rozmowę na temat kryteriów sukcesu. Czego się uczniowie nauczyli?

Praca domowa:

1. Zaproponuj inne materiały źródłowe do lekcji. Uzasadnij swój wybór i przygotuj streszczenie wybranego tekstu

Materiały pomocnicze:

- Tatarkiewicz W., *Historia filozofii*, Warszawa 2005.
- Brudnik E., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie: przewodnik po metodach aktywizujących*, Warszawa 2010.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Mapa myśli” do podsumowania lekcji.